

ПРИНЦИПИ МІЖНАРОДНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ

У статті розглянуто основні етапи формування системи принципів міжнародного екологічного права. Обґрунтовується висновок, що вихідною точкою формування системи принципів міжнародного екологічного права стало визнання того, що концепція державного суверенітету в її класичному вигляді, яка визнає «суверенне право» держав використовувати природні ресурси у межах власної території на свій розсуд (без посилання на можливий вплив на інші держави), ігнорує високу взаємну пов'язаність і взаємний вплив екологічних систем планети одна на одну. Погіршення екологічної ситуації стало викликом для традиційної концепції державного суверенітету й фактично змусило переглянути її. Усвідомлення небезпечності доктрини абсолютного державного суверенітету в питаннях охорони навколишнього природного середовища призвело до того, що держави почали співпрацю з цих питань. Це, у свою чергу, зумовило необхідність вироблення відповідної правової основи для такої співпраці, яка має базуватися на системі принципів міжнародного екологічного права.

Ключові слова: міжнародне екологічне право, принципи міжнародного екологічного права, концепція державного суверенітету, захист навколишнього природного середовища, забезпечення збереження природних ресурсів.

В статье рассмотрены основные этапы формирования системы принципов международного экологического права. Обосновывается вывод, что исходной точкой формирования системы принципов международного экологического права стало признание того, что концепция государственного суверенитета в ее классическом виде, которая признает «суверенное право» государств использовать природные ресурсы в пределах собственной территории по своему усмотрению (без ссылки на возможное влияние на другие государства), игнорирует высокую взаимную связанность и взаимное влияние экологических систем планеты друг на друга. Ухудшение экологической ситуации стало вызовом для традиционной концепции государственного суверенитета и фактически заставило пересмотреть ее. Осознание опасности доктрины абсолютного государственного суверенитета в вопросах охраны окружающей среды привело к тому, что государства начали сотрудничество в этих вопросах. Это, в свою очередь, обусловило необходимость выработки соответствующей правовой основы для такого сотрудничества, которое должно базироваться на системе принципов международного экологического права.

Ключевые слова: международное экологическое право, принципы международного экологического права, концепция государственного суверенитета, защита окружающей среды, обеспечение сохранности природных ресурсов.

The article describes the main stages of the formation of the system of principles of international environmental law. The conclusion is substantiated that the starting point of the formation of the system of principles of international environmental law was the recognition that the concept of state sovereign in its classical form recognizes the “sovereign right” of states to use natural resources within their own territory at their own discretion (without reference to possible influence on other states), ignores the high interconnectedness and mutual influence of the ecological systems of the planet on each other. The deterioration of the environmental situation was a significant challenge to the traditional concept of state sovereignty, and in fact forced to revise it. Awareness

of the danger of the doctrine of absolute state sovereignty in matters of environmental protection led to the fact that the states began to cooperate on these issues. This, in turn, necessitated the development of an appropriate legal basis for such cooperation, which should be based on the system of principles of international environmental law.

Key words: *international environmental law, principles of international environmental law, concept of state sovereignty, environmental protection, preservation of natural resources.*

Вступ. Одним із центральних питань сучасного світу виступає проблема екологічної безпеки людства. Екологічні загрози, такі як зміна клімату, втрата лісів, забруднення повітря і водних ресурсів, природні катастрофи, впливають на всіх. Посилюються хронічні екологічні загрози, а шкода для екосистем обмежує можливості для отримання засобів до існування, особливо для бідних верств населення.

Для забезпечення стійкості економік і суспільств необхідними є нові політичні заходи і структурні зміни. Зростаюча екологічна напруженість має не тільки гострі соціальні прояви (перманентне забруднення навколишнього середовища, брак екологічно чистих продуктів харчування, виникнення локальних екологічних конфліктів), але й веде до підриву природних умов існування форм життя і сформованої динамічної рівноваги біосфери загалом. Для України вказані тенденції є особливо актуальними. Проф. Н.Р. Малишева, зокрема, відзначає, що подальший розвиток правового регулювання екологічних правовідносин в Україні має закономірно передбачати поступовий перехід від моделі, яка спирається переважно на адміністративні важелі регулювання суспільних екологічних відносин, до створення умов утвердження партнерських, дружніх відносин між людиною і середовищем її існування, що мають базуватися на принципах сталого розвитку, тобто системного поєднання екологічних, економічних, соціальних, гуманітарних та інших інтересів суспільства, за якого людина могла б брати від природи лише стільки, скільки це мінімально необхідно для забезпечення її економічного та соціального розвитку, дбаючи, щоб і в довгостроковій перспективі кожен міг задовольняти ці потреби за рахунок відповідних ресурсів та умов [1, с. 169].

Історія розвитку людського суспільства – це історія розширення масштабу і розмаїття впливу людини на природу, посилення її експлуатації. За результатами людської діяльності щодо природи можна судити про моральність людства, рівень його цивілізованості, а також про його соціальну відповідальність перед майбутніми поколіннями. Нинішня стадія взаємодії між суспільством і природою здобула назву екологічної кризи.

Осмилення сутності глобальних екологічних проблем має відбуватися у площині правової науки: право виступає тим інституційним середовищем, яке опосередковує весь цикл природоохоронної діяльності держави і міжнародного співтовариства загалом. Це вказує на надзвичайну актуальність проведення наукових досліджень із проблем, які виникають на стиці наук міжнародного права, європейського права й екологічного права України. Саме такий комплексний підхід розкриває додатковий потенціал юридичної науки у виробленні ефективних механізмів вирішення глобальних проблем сучасності.

Постановка завдання. Наведене вище свідчить про актуальність поставленої мети – розкрити основні історичні етапи формування принципів міжнародного екологічного права, що дозволить визначити їх роль на сучасному етапі розвитку правового регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища.

Результати дослідження. Сьогодні принципи міжнародного екологічного права досліджуються як у контексті загальних проблем розвитку правового регулювання відносин, що виникають у сфері взаємодії людини і природи, так і у спеціальних наукових дослідженнях. Серед них слід відзначити роботи Н.Р. Малишевої [2], присвячені гармонізації екологічного законодавства в Європі, Ю.С. Шемшученка, який значну увагу приділив дослідженню систематизації міжнародно-правових норм на основі загальних принципів [3; 4]. Комплексний аналіз міжнародних правовідносин у природоохоронній сфері (у т. ч. вихідних положень формування міжнародно-правових норм і їх впливу на національні правові системи) зробили такі науковці, як А.П. Гетьман, О.Л. Дубовик, М.І. Єрофєєв, І.М. Коз'яков, М.В. Краснова, П.Ф. Кулінич, І.А. Мухін, В.І. Олещенко та ін.

Слід зазначити, що довгий час міжнародне право розвивалося, залишаючи поза своїм предметом питання навколишнього природного середовища. Такий стан речей було продиктовано тим, що міжнародне право з самого початку свого формування засновувалося на доктрині

ні державного суверенітету – доктрині, базовою ідеєю якої є те, що на своїй території кожна національна держава має повний, верховний і незалежний політичний і правовий контроль над людьми, підприємствами, організаціями й видами діяльності, а також над «своїм» навколишнім природним середовищем і над природними ресурсами. Цей «фундаментальний конфлікт між зацікавленістю держави в захисті її незалежності (суверенітету) і визнанням того, що регіональні та глобальні екологічні проблеми вимагають міжнародної співпраці, лежить в основі формування системи принципів міжнародного екологічного права, яка покликана збалансувати вказані дві визначальні засади функціонування сучасних держав». Жодна держава світу не є ізольованою, враховуючи взаємозв'язок і взаємозумовленість навколишнього природного середовища і рівень глобалізації на сучасному етапі розвитку суспільства [5, с. 123–125].

Слід зазначити, що перші спроби виробити міжнародні екологічні правила було зосереджено на збереженні дикої природи (рибальство, птахи й тюлені) і, меншою мірою, на захисті річок і морів [6–8]. Як відомо, історія міжнародно-правових актів природоохоронного характеру сягає своїм корінням другої половини XIX ст. Одним із перших документів у цій сфері вважають міжнародну Угоду про охорону морських котиків, підписану в 1879 р. [8, с. 6].

Міжнародно-правові напрацювання брали за основу відповідні дослідження вчених кінця XVIII – XIX ст., у т. ч. йдеться про роботу графа Буффона, дослідження Фабра і Суррела про повені, замулювання, ерозії і поділ водотоків, викликані обезлісненням в Альпах; висновки де Сосюра і фон Гумбольдта про те, що вирубування лісів призвело до зниження рівня води в озерах в Альпах і в Венесуелі [9, с. 27]. До середини XVIII ст. зв'язок між обезлісненням і висиханням водоєм був широко поширеним. На острові Вознесіння було глибоке водне джерело, розташоване біля півніжної гори, первісно покритої лісом; однак це джерело висохло після того, як дерева, що покривали гору, були зрубані. Після того, як гору заново засадили деревами, джерело відновилося [10, с. 79]. Індустріалізація й використання мінеральних ресурсів призвели до прийняття перших природоохоронних актів законодавства на національному рівні. На наднаціональному рівні прийняття договорів мало обмежений і поодинокий характер – починаючи з середини XIX ст. укладалися не багатосторонні, а двосторонні договори між державами, спрямовані на припинення надмірної експлуатації.

Першим договором, спрямованим на захист дикої природи в конкретному регіоні, стала Конвенція 1900 р. *Destinee-Assurer la Conservation des Diverses Especes' Vivant a l'Etat Sauvageen Afriquequi sont Utiles' l'Homme ou Inoffensive* [11, с. 87]. Цей договір було спрямовано на забезпечення збереження дикої природи в африканських колоніях європейських держав, включаючи використання торгових обмежень на експорт певних видів шкур і хутра, що відображає прагнення поєднати принцип державного суверенітету й необхідність охорони навколишнього природного середовища. Конвенція 1900 р. надалі була замінена Конвенцією 1933 р. про збереження фауни і флори в їх природному стані, яку, в свою чергу, змінив новий документ 1968 р. після набуття незалежності відповідними колоніальними територіями Африки. Втім, навіть Конвенція 1933 р. не створювала жодних інституційних механізмів, які могли б забезпечити її ефективне функціонування. У цей період також було прийнято Договір про охорону дикої природи, що охоплював своєю дією інший регіон – американський континент. Однак глобальні міжнародні договори у сфері охорони навколишнього природного середовища не приймалися.

Кроки, спрямовані на створення міжнародних екологічних організацій, також мали дуже обмежений характер. Перша міжнародна установа з питань охорони навколишнього природного середовища виникла за результатами наради Міжнародного конгресу з охорони природи, який проходив у Парижі в 1909 р. У 1913 р. 17 країн підписали у Берні Акт про створення Консультативного комітету з міжнародної охорони природи з метою збору, класифікації і публікації інформації про міжнародну охорону природи. Однак із початком Першої світової війни діяльність Комісії було призупинено.

На цьому етапі формування міжнародного екологічного права відповідні ініціативи здебільшого надходили від приватних осіб, вчених і екологічних організацій у Європі і в США. Однак юристи також проявляли значну активність: так, наприклад, у 1911 р. *Institut de Droit International*, приватна асоціація юристів, прийняла Міжнародні правила щодо використання міжнародних водотоків у цілях, відмінних від судноплавства. Хоча ці правила не мали обов'язкового характеру, вони заявили, що «жодна [прибережна] держава не може на своїй території використовувати або дозволяти використання води таким чином, щоб це могло серйозно зашкодити її використанню іншою державою або окремими особами, корпораціями тощо».

Для формування принципів міжнародного екологічного права знаковою стала судова справа *Trail Smelter* [12], яка розглядалася у період з 16 квітня 1938 р. по 11 березня 1941 р.

Йдеться про спір щодо приватного металургійного заводу в Канаді, діяльність якого тягнула за собою транскордонне забруднення повітря в США. Необхідна для вирішення справи міжнародно-правова норма була відсутня через відсутність на той момент міжнародного договору, котрий би поширював свою дію на такі ситуації. Судова колегія в умовах такої прогалини у регулюванні сформулювала принцип, який сьогодні визнається фундаментальним у сфері регулювання відносин щодо захисту навколишнього природного середовища: держави зобов'язані не завдавати істотної шкоди навколишньому природному середовищу інших держав і районів (у повній версії сформульований судом принцип звучить так: «жодна держава не має права використовувати або дозволяти використовувати свою територію таким чином, щоб завдати шкоду природним ресурсам або людям, котрі знаходяться на території іншої держави, якщо нанесення шкоди встановлено за допомогою чітких і переконливих доказів»). Крім того, завдяки цій справі було вироблено процедуру оцінки впливу на навколишнє природне середовище, яку вперше було введено до національного законодавства США у 1969 р. й упродовж наступного десятиліття перенесено до законів інших держав, а після цього – до багатосторонніх регіональних договорів і, нарешті, до глобальних договорів, таких як, наприклад, Конвенція ООН із морського права [13].

Ще однією справою, яка також мала історичне значення для визнання ролі принципів міжнародного екологічного права у врегулюванні спорів між державами, пов'язаних із нанесенням шкоди навколишньому природному середовищу, була справа про морських котиків. Спір виник між США і Великою Британією і мав своїм предметом питання щодо надмірної експлуатації морських котиків у районах за межами дії національної юрисдикції. У цій справі суд відхилив аргумент про те, що держави мають право відстоювати свою юрисдикцію щодо природних ресурсів за межами їх юрисдикції. Суд встановив правила щодо «належного захисту і збереження» морських котиків за межами юрисдикційних обмежень.

Винесення вказаних двох судових рішень стало переломним моментом для формування міжнародного екологічного права – саме ці два рішення заклали основи вироблення системи принципів міжнародного екологічного права.

Отже, перший етап розвитку характеризувався відсутністю інституційних механізмів вирішення екологічних проблем, відсутністю глобальних багатосторонніх міжнародних договорів, спрямованих на захист навколишнього природного середовища, – ті, договори, які уклалися, мали поодинокий характер, поширювали свою дію тільки на певний регіон і на досить вузьку сферу суспільних відносин. Водночас на цьому етапі зростає розуміння того, що експлуатація природних ресурсів не може відбуватися на необмеженій основі, індустріалізація і технологічний розвиток тягнуть за собою забруднення навколишнього природного середовища. Для вирішення цих проблем необхідні міжнародні заходи. Свідченням цього стають перші судові справи. В умовах відсутності міжнародних норм, які б врегулювали спір, що виник, суди звертаються до принципів міжнародного екологічного права.

Другий етап розвитку в історії формування системи принципів міжнародного екологічного права охоплює період із 1945 по 1972 рр. Він розпочався зі створення Організації Об'єднаних Націй і її спеціалізованих інституцій у 1945 р. Це був період, який характеризувався такими особливостями: по-перше, міжнародні організації як регіонального, так і глобального рівня почали звертатися до проблематики захисту навколишнього природного середовища; по-друге, коло питань, що розглядалося на міжнародному рівні, розширилося і включало тепер причини забруднення, викликані окремими особливо небезпечними видами діяльності; по-третє, почало формуватися розуміння взаємозв'язку між економічним розвитком і захистом навколишнього природного середовища.

Після Другої світової війни під час створення ООН здійснювалися окремі спроби включити питання захисту навколишнього природного середовища, збереження природних ресурсів до Статуту ООН. Ці пропозиції не було підтримано. Тим не менше, задачі ООН охоплюють забезпечення міжнародної співпраці у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного або гуманітарного характеру, і це стало основою для подальшої діяльності ООН у сфері захисту навколишнього природного середовища. Незважаючи на те, що жоден спеціалізований орган із захисту навколишнього природного середовища у структурі ООН не було створено, установчі документи Продовольчої і сільськогосподарської організації (FAO) й ООН із питань освіти, науки і культури (UNESCO) включили в себе положення екологічного і природоохоронного змісту. Крім того, документ, який встановлював Генеральну угоду щодо тарифів і торгівлі (GATT), передбачив можливість вжиття заходів, спрямованих на «збереження вичерпних природних ресурсів», як виняток із правил, що встановлюють зобов'язання щодо вільної торгівлі.

У жовтні 1948 р. урядами окремих держав і неурядовими організаціями було створено першу велику міжнародну організацію для вирішення екологічних проблем. Конференція, скликана за сприяння ЮНЕСКО, в якій взяли участь представники 18 урядів, 7 міжнародних і 107 національних організацій, заснували Міжнародний союз охорони природи і природних ресурсів з метою сприяння збереженню дикої природи і природного середовища, підвищенню обізнаності з цих питань, проведенню освітніх заходів, наукових досліджень, прийняттю правових рішень для подолання наявних викликів. МСОП є унікальною організацією, до складу якої одночасно входять і державні уряди, і неурядові організації. Вона відіграла важливу роль у розробці договорів щодо захисту дикої природи та збереження природних ресурсів, а також у формуванні системи принципів міжнародного екологічного права.

Важливий крок для подальшого формування міжнародного екологічного права було зроблено у 1947 р. на рівні ООН, коли резолюцією Економічної і Соціальної Ради (ЕКОСОП) було скликано конференцію ООН зі збереження і використання ресурсів (UNCCUR) 1949 р. Ідея прийняття цієї резолюції, як свідчать історичні джерела, належала ініціативі президентів Франкліна Д. Рузвельта і Гаррі С. Трумена. У резолюції відображено розуміння необхідності міжнародних дій для встановлення збалансованого підходу до управління і збереження природних ресурсів.

У резолюції підкреслювалася важливість світових природних ресурсів і їх значення для відновлення знищених арелів; нею також було визнано необхідність «постійного розвитку і широкого застосування методів збереження і належного використання ресурсів». Резолюція визначила компетенцію ООН із питань захисту навколишнього природного середовища і стала передвісником Стокгольмської конференції 1972 р., як і інших знакових кроків ООН у цій сфері.

З 17 серпня по 06 вересня 1949 р. у штаті Нью-Йорк у Конференції взяли участь понад 1 000 осіб із більш ніж 50 країн, близько 500 осіб було відібрано Генеральним секретарем ООН за пропозицією урядів, неурядових організацій і Підготовчого комітету. Основні теми, що розглядалися на Конференції, охоплювали такі напрями: ситуацію зі світовими ресурсами; взаємозалежність ресурсів; використання і збереження ресурсів; освоєння нових ресурсів за допомогою прикладних технологій; освітні заходи з метою збереження природних ресурсів тощо.

Іншою важливою подією цього періоду, яка заслуговує на увагу з огляду на її роль у формуванні системи принципів міжнародного екологічного права, стало те, що у 1949 р. Міжнародний суд (International Court of Justice) підтвердив «обов'язок кожної держави не допускати свідомого використання своєї території для дій, які суперечать правам інших держав». Ця теза Суду надалі сприяла появі принципу 21 Стокгольмської конференції.

У 1957 р. у справі Lake Lanoux Arbitration (France v. Spain) [14] знайшли підтвердження принципи щодо обмеження права держави використовувати спільні з іншими державами водні ресурси, а також щодо важливості співпраці у міжнародному праві.

Незважаючи на відсутність міжнародного документа, який би закріплював керівні принципи у сфері захисту навколишнього природного середовища і збереження природних ресурсів, відповідна система принципів поступово формувалася шляхом вжиття окремих кроків. Одним із таких кроків стало прийняття у 1962 р. Генеральною Асамблеєю ООН резолюції про взаємозв'язок між економічним розвитком і охороною навколишнього природного середовища.

Відповідно, станом на 1972 р. на регіональному і глобальному рівнях з'явилася нова система принципів і норм міжнародного права з питань захисту навколишнього природного середовища і збереження природних ресурсів.

Стокгольмська конференція була скликана в грудні 1968 р. Генеральною Асамблеєю ООН. Поштовхом для цього стало прийняття у липні 1968 р. резолюції, запропонованої Швецією, в якій відзначалося «триваюче і прискорюване погіршення якості навколишнього природного середовища» і яка рекомендувала Генеральній Асамблеї розглянути питання про бажаність проведення відповідної міжнародної Конференції ООН.

Конференція проходила у Стокгольмі 05–16 червня 1972 р. У ній взяли участь 114 держав і велика кількість міжнародних установ і неурядових спостерігачів. Конференцією було прийнято три документи, які не мали юридично обов'язкового характеру: резолюцію про інституційні та фінансові механізми, Декларацію, що містила 12 принципів, і План дій, який включав у себе 109 рекомендацій.

Конференція оцінювалася як успішна здебільшого завдяки тому, що вдалося досягти згоди між учасниками з більшості питань. За оцінками дослідників, Стокгольмська конференція стала важливим кроком на шляху до подолання обмежувальної концепції державного суверенітету й утвердження розуміння необхідності скоординованого вжиття заходів на міжнародному рівні.

Прийняття керівних принципів Стокгольмської конференції [15] здобуло оцінку переломної події в історії формування системи принципів міжнародного екологічного права.

Декларація принципів збереження і покращення навколишнього природного середовища була заснована на проєкті декларації, підготовленому Підготовчим комітетом Конференції. Це було зроблено для того, щоб забезпечити спільне бачення подальшого розвитку міжнародного екологічного права, запровадити загальні принципи регулювання відносин у цій сфері та закликати народи світу зберігати й покращувати навколишнє природне середовище.

Двадцять шість принципів відобразили компроміс між тими державами, котрі вважали, що треба йти шляхом формування відповідного рівня суспільної свідомості, яка б забезпечувала усвідомлення гостроти екологічних проблем, і державами, що прагнули впровадження конкретних керівних принципів із вимогами до урядових і міждержавних дій.

З юридичного погляду найбільш важливими положеннями є Принципи 24, 21, 22 і 23. Принцип 24 закликає до міжнародної співпраці: «Міжнародні проблеми, пов'язані з охороною і поліпшенням навколишнього природного середовища, слід вирішувати в дусі співробітництва всіх держав, великих і невеликих, на засадах рівноправності. Співпраця, заснована на багатосторонніх і двосторонніх угодах або на іншій відповідній основі, є вкрай важливою для організації ефективного контролю, запобігання, зменшення й усунення негативного впливу на навколишнє природне середовище, пов'язаного з діяльністю, що проводиться у всіх сферах, і цю співпрацю слід організувати таким чином, щоб належною мірою враховувалися суверенні інтереси всіх держав».

Принцип 21 Стокгольмської декларації вказує: «Відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй і принципів міжнародного права держави мають суверенне право розробляти свої власні ресурси згідно зі своєю політикою в сфері навколишнього середовища і несуть відповідальність за забезпечення того, щоб діяльність у межах їх юрисдикції або контролю не завдавала шкоди навколишньому природному середовищу інших держав або районів за межами дії національної юрисдикції» [16].

Принцип 22 покладає на держави «обов'язок співпрацювати з метою подальшого розвитку міжнародного права, що стосується відповідальності та компенсації жертвам за забруднення і за інші види шкоди, завдані внаслідок діяльності в межах їх юрисдикції або контролю за навколишнім природним середовищем у районах, які знаходяться за межами їх юрисдикції». Це істотно ослаблена версія більш ранньої пропозиції, відповідно до якої від держав мала вимагатися виплата компенсації за весь збиток навколишньому середовищу, заподіяний діяльністю, що проводиться на їх території. Така пропозиція не знайшла відображення в тексті Стокгольмської декларації через побоювання, що держави не погодяться її підтримати.

Принцип 23 підкреслював: «Поважаючи критерії, які можуть бути узгоджені міжнародною спільнотою, або норми, що повинні бути встановлені на національному рівні, вкрай важливо в усіх випадках брати до уваги системи цінностей, встановлені в кожній країні, і ступінь застосування норм, які придатні для більшості розвинених країн, але можуть не підходити і викликати невинуваті соціальні витрати в країнах, що розвиваються».

Визначальною подією наступного етапу розвитку концепції міжнародного екологічного права стала Всесвітня конференція ООН із навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.), яка виступає «домінантною ідеологією цивілізації у XXI ст.» [1, с. 180]. Як підкреслює П.О. Гвоздик, адаптація до потреб охорони довкілля загальних принципів міжнародного права є домінуючою тенденцією у розвитку міжнародно-правового регулювання екологічних відносин, якого має додержуватися й Україна. Показовою у цьому плані є Декларація Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку. Такі принципи, що в ній містяться, як суверенне право держав на розробку своїх власних ресурсів; обов'язок держав не заподіювати шкоди довкіллю інших держав; співробітництво держав у дусі глобального партнерства з метою збереження, захисту і відновлення екосистеми Землі; і те, що заходи у галузі торгової політики, які приймаються з метою охорони навколишнього середовища, не повинні бути засобами невинуваті дискримінації міжнародної торгівлі, тощо, є по суті модернізацією для потреб охорони довкілля загальних принципів міжнародного права. Слід погодитися з думкою, що сьогодні цього недостатньо для організації належної міжнародної правової охорони довкілля. На міжнародно-правовому рівні слід забезпечити запровадження власне екологічних принципів, які мають відбивати усю різноманітність шляхів вирішення екологічних проблем [17, с. 207].

Історія формування системи принципів міжнародного екологічного права не обмежується наведеними вище кроками, але саме вони здобули визнання як такі, що найбільше на неї вплинули. Подальший розвиток міжнародного екологічного права поглиблював викладені вище напрацювання.

Висновки. За свою порівняно коротку історію розвитку міжнародне екологічне право вже виробило й розвинуло основу з фундаментальних, керівних правових принципів. Деякі з цих принципів набули навіть більш загального характеру і застосовуються у міжнародному праві загалом, але більшість сферою своєї дії має міжнародне екологічне право, спрямоване на вироблення стандартів захисту навколишнього природного середовища.

Вихідною точкою формування системи принципів міжнародного екологічного права стало визнання твердження, за яким держави наділені «суверенним правом» використовувати природні ресурси у межах власної території на свій розсуд (без посилення на можливий вплив на інші держави), таким, що ігнорує високу взаємну пов'язаність і взаємний вплив екологічних систем планети одна на одну. Погіршення екологічної ситуації стало значним викликом для традиційної концепції державного суверенітету й фактично змусило переглянути її. Це пояснювалося тим, що навколишнє природне середовище не обмежується у своєму існуванні державними кордонами. Воно має об'єктивний характер, який не залежить від волевиявлення держави як політичної організації суспільства. Крім того, глобальне навколишнє природне середовище (global environment) виходить за межі державних юрисдикцій і суверенітету окремих держав – йдеться про відкрите море, Антарктику, космос [18, с. 72–73]. Як зазначають західні дослідники, жодна держава не є островом; забруднення, використання ресурсів або екологічна шкода, завдана в одній країні, зазвичай мають наслідки і в інших країнах, районах за межами юрисдикції такої держави і навіть у усьому світі. Усвідомлення небезпечності доктрини абсолютного державного суверенітету в питаннях охорони навколишнього природного середовища призвело до того, що держави почали співпрацю з цих питань. Це, у свою чергу, зумовило необхідність вироблення відповідної правової основи для такої співпраці, яка має базуватися на системі принципів міжнародного екологічного права [19, с. 244].

На відміну від деяких інших сфер міжнародного права, міжнародне екологічне право не має єдиного договору або декларації, що б встановлювали основні правила й принципи регулювання. Принципи міжнародного екологічного права варіюються від чітко визнаних і закріплених на рівні «твердого права» до тих, які, як стверджується, є «такими, що перебувають у процесі формування» або «у прогресивному розвитку» (визнані багатьма, але без досягнення повного консенсусу) [20, с. 108].

На сучасному етапі свого розвитку поступово сформована система принципів міжнародного екологічного права охоплює: I. Основоположні змістовні принципи міжнародного екологічного права, до яких відносять: принцип державного суверенітету щодо природних об'єктів; принцип стабільного розвитку; принцип запобігання шкоді; принцип добросусідства; II. Основоположні процедурні принципи міжнародного екологічного права, серед яких принцип відкритості, доступ до правосуддя, принцип забезпечення ефективного національного механізму; III. Галузеві принципи міжнародного екологічного права: заборона екологічної агресії, охорона клімату, принципи щодо поводження з відходами, вимоги щодо використання ГМО, принципи захисту атмосферного повітря, принципи захисту океанів і морів, принципи захисту джерел чистої води, принципи захисту біологічного різноманіття.

Список використаних джерел:

1. Малишева Н.Р., Олещенко В.І. Актуальні проблеми розвитку екологічного права та перспективи їх розв'язання. Правова держава. 2014. Вип. 25. С. 167–181.
2. Малышева Н.Р. Гармонизация экологического законодательства в Европе. К.: 1996. 234 с.
3. Шемшученко Ю.С. Екологічна Конституція Землі: від ідеї до реальності. Голос України. 10 жовтня 2007 р.
4. Шемшученко Ю.С. Проблеми кодифікації міжнародного екологічного права. Міжнародне право навколишнього середовища: стан та перспективи розвитку: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. К., 2010. С. 8–12.
5. Sands Qc Philippe. Principles Of International Environmental Law. Cambridge University Press, 2003. 1116 p.
6. Convention Between France and Great Britain Relative to Fisheries (Paris, 11 November 1867). URL: <https://www.dfa.ie/media/dfa/alldfawebsitemedia/treatyseries/uploads/documents/treaties/docs/196601.pdf>.
7. Barclay Thomas. Problems of international practice and diplomacy: with special reference to the Hague conferences and conventions and other general international agreements. Boston: Boston Book Company, 1907. 292 p.

8. Екологічна Конституція Землі: від ідеї до практичного втілення. Вісник Національної академії наук України. 2007. № 9. С. 3–7.
9. Convention Concernant l'Exploitation et la Conservation des Pecheries dans la Partie-Frontiere du Danube, Belgrade, 15 January 1902. URL: <https://archimer.ifremer.fr/doc/1979/rapport-4799.PDF>.
10. Goudie A. The Human Impact: Man's Role in Environmental Change. MIT Press, 1982. 316 p.
11. Caldwell L.K. International Environmental Policy. Duke University Press Books, 1996. 496 p.
12. Morgera E., Razzaque J. Biodiversity and Nature Protection Law (Elgar Encyclopedia of Environmental Law series). Edward Elgar Pub, 2017. 544 p.
13. Trail smelter case (United States, Canada), 16 April 1938 and 11 March 1941. Reports Of International Arbitral Awards. 2006. Vol. III. P. 1905–1982.
14. Конвенція ООН з морського права. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_057.
15. Lake Lanoux Arbitration (France v. Spain). Arbitral Tribunal, 1 November 16, 1957. URL: <http://www2.ecolex.org/server2.php/libcat/docs/COU/Full/En/COU-143747E.pdf>.
16. Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем навколишнього для людини природного середовища, прийнята Конференцією ООН з проблем навколишнього природного середовища, Стокгольм, 1972 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454.
17. Гвоздик П.О. Загальновизнані міжнародно-правові екологічні принципи як складова національних правових систем. Науково-інформаційний вісник. Право. 2013. № 7. С. 206–211.
18. Boyle A. E. State Responsibility for Breach of Obligations to Protect the Global Environment. In Control Over Compliance with International Law by ed. W.E. Butler. Martinus Nijhoff, 1991. 216 p.
19. International Environmental Law and Policy for the 21st Century. Edition By Ved P. Nanda George (Rock) Pring. Koninklijke Brill NV, 2013. 665 p.
20. Birnie Patricia W., Boyle Alan E., Redgwell Catherine. International Law and the Environment. Oxford University Press, 2009. 803 p.